

» M A R I N D R Ž I Ć I N A Š E D O B A «

Orsat Ligorio

PROZNI NAGLASAK MARINA DRŽIĆA

POGLED NA RAZVITAK PROZODIJSKIH ZNAČAJKI
DUBROVAČKOGA GOVORA

DUBROVNIK
4. rujna 2008.

Sadržaj

DVA PROBLEMA

1. Problem 1. – Kako uspostaviti naglasni sustav Matina Držića?
2. Problem 2. – Je li jezik najstarije dubrovačke književnosti čakavski ili štokavski?

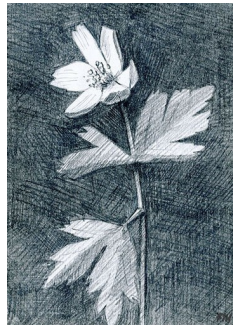
PROBLEMATIKA

3. Razdoblja dubrovačkoga govora s pokušajem periodizacije
4. Mjesto hrvatskog naglasnog sustava između ostalih baltoslavenskih jezika i tri slavenske naglasne paradigme
5. Novoštokavski naglasni pomak
6. Razvitak dubrovačkoga naglasnoga sustava
7. Staroštokavski i čakavski sustavi

ZAKLJUČAK

8. Naglasni sustav Marina Držića
9. Relativna kronologija naglasnog pomaka u dubrovačkom govoru

BIBLIOGRAFIJA

Orsat Ligorio

Adresa Privežna 17, 20 000 Dubrovnik
Kozarčev vijenac 2/2, 10 000 Zagreb
Tel 020 31 25 63, 01 471 57 88
mob +385 98 964 4082
e-mail sligorio@ffzg.hr
WWW oligorio.com

DVA PROBLEMA

1. Problem: Kako uspostaviti naglasni sustav Marina Držića?

Drugim riječima, kako zaista zvuče građanske komedije u kojima se najbolje čuva gradski govor s početka 16. stoljeća? Ovo je pitanje ostalo bez odgovora unatoč velikom trudu M. Rešetara (1934) da do kraja opiše Držićev jezik. Mi ćemo pokušati odgovoriti na nj. Ono što nas sprječava da dademo neposredan odgovor činjenica je što:

- ne postoji autograf komedijâ, a kada bi i postojao, ne bismo saznali ništa značajno jer su dubrovački pisci samo nehotice bilježili naglasak koji proizlazi više iz datosti talijanske grafije nego iz svijesti pisca;
- najstariji prozodijski sustav koji sa sigurnošću možemo utvrditi za dubrovački govor je gotovo 200 godina mlađi od Držićih komedija.

Kako bismo ipak odgovorili na ovaj problem, moramo uzeti u obzir:

- Della Bellin rječnik iz 1728. na temelju kojega možemo steći sustavan dojam najstarijeg naglanog sustava u Dubrovniku;
- Džamanjićev pokušaj standardizacije pravopisa iz 1639. koji neposredno i mnogo oskudnije odražava stotinu godina mlađe stanje od Della Bellinog.

Rješenje? Rješenje ovoga problema stvar nije konjekture ili nagađanja. Uzmemo li u obzir da su nam dobro poznati drugi staro-, srednje- i novoštokavski naglasni sustavi i da svi pokazuju zajedničke odlike razvitka, onda Della Bellini i Džamanjićevi tekstovi služe kao služe *termini ante quos* za rekonstrukciju. Uzmemo li u obzir još golemi napredak koji je doživjela znanost o naglascima od Rešetarovog vremena, kada se zadnji put ozbiljno pozabavilo ovim pitanjem, vjerodostojno rješenje možemo uzeti zdravo za gotovo u nadi da se uši kazalištaraca nisu previše navikle na dubrovačke, ali novoštokavske naglaske koje je F. Čale (1979) stavio na kanonsko izdanje Držićevih *Djela*, jednog izrazito srednještokavskog teksta.

2. Problem: Je li jezik najstarije dubrovačke književnosti čakavski ili štokavski?

Pa prema tome, je li ondašnji naglasak čakavski ili štokavski? Zaostali su se mladogramatičari jagmili oko ovoga tobožnjeg problema baš zato jer je ono u prilikama s konca 19. i početka 20. st. bilo više političko nego filološko pitanje. S čisto lingvističkog stajališta dvojbe nema – u Dubrovniku se nikada nije govorilo čakavskim niti je čakavski supstrat ikada postojao u dubrovačkom kraju, kao što je to opetovano ustvrdio M. Rešetar (1891, 1907, 1934). Pa ipak, sudeći po broju znanstvenih publikacija u kojima se još uvijek zagovara pogrešno stajalište (usp. Lukežić 1991), čini se da neke vijesti ipak putuju sporije od drugih.

Rješenje: Rešetarova je višekratna analiza dubrovačke književnosti pokazala da se čakavske značajke očekuju u strogo predvidljivim uvjetima koji ne odgovaraju ondašnjem gradskom govoru. Drugim riječima, neka su djela hotimice čakavizirana ne bi li odrazila viši književni registar.

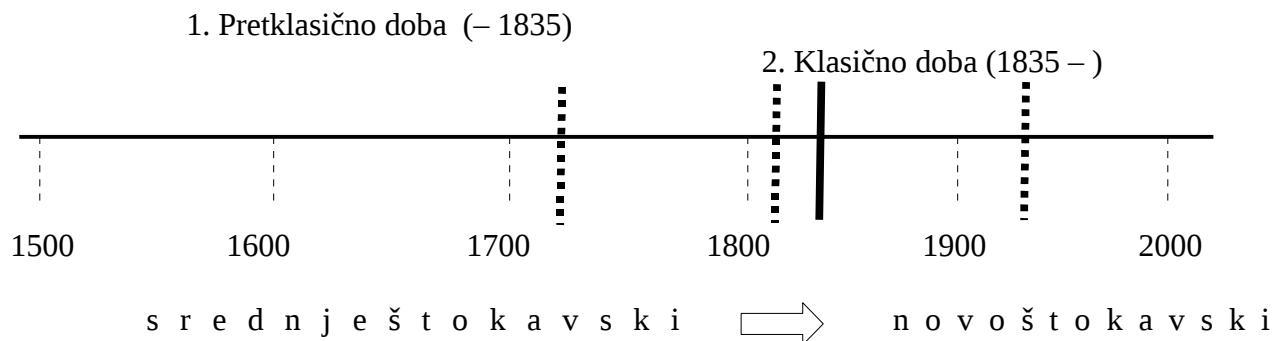
Primjer: I. Đurđević: *Uzdasi Mandalijene pokornice*: I 1–6

Srednjoštokavski original:	Čakavska adaptacija:
<p>Vjèro svētā, kòju zàčē slâvnôm rijēči cáčko slâvnī, dâvnē istīnē nòvī zrâče, nòvijēh slâvā zrâče dâvnī; bôg je sūnce rajskejēh dvórā, tī rajsčkôga sūнца zòra.</p>	<p>Vīro svētā, <u>kojù začē</u> slâvnôn rīči <u>ćālè</u> slâvnī, dâvnē istīnē <u>novÓ</u> zrâče, <u>novīh slāv</u> zrâče dâvnī; bôg je sūnce <u>rajskī</u> dvōr, tī rajsčkôga sūнца <u>zorà</u>.</p>
<p>metar: akcenatski trohejski tetrametar: x x x x x x x x (x – slog; x – slog pod metričkim naglaskom ili iktusom; x̣ – elizija)</p>	

- **Objašnjenje:** Đurđićevi su *Uzdasi...* izdani iste godine kada je na svijet izašao i Della Bellin *Dizionario* (1728). Rječnik je ovoga talijanskoga isusovca bio u potpunosti naglašen; prema njemu su rekonstruirani i naglasci Đurđićeva fragmenta. S druge se strane nalazi čakavska adaptacija. Ono što ova usporedba pokazuje je da se srednjoštokavski naglasci (˘, ˙, ˚) podudaraju s metričkim naglaskom ili iktusom, koji je otisnut masno. Adaptirana se čakavska inačica na više mjesta ne podudara s metričkom shemom, a isto se isto tako ne bi podudarala ni adaptacija na novoštokavski. Oblici koji ne pokazuju slaganje proznoga i metričkoga naglaska su podvučeni.

PROBLEMATIKA

3. Razdoblja dubrovačkoga dijalekta:

- **Objašnjenje:** Kriterij podijele je naglasak. U krupnom planu razlikujemo pretklasično i klasično doba. Pretklasično doba, koje je tipično srednjoštokavsko, dijelimo na troje: a) starije, u kojem je djelovala prva baritoneza i za vrijeme kojega je stvarao M. Držić ; b) srednje, u kojem je djelovala druga baritoneza i koje je opisano u Della Bellinom rječniku i c) mlađe, u kojem je djelovala treća baritoneza i proparoksiteza, vjerojatno iza Stullijeva rječnika. Što znače svi ovi pojmovi objasniti ću kasnije kada budem raspravljao o relativnoj kronologiji. Klasično razdoblje je tipično novoštokavsko, a dijelimo ga na dvoje: a) starije, u kojem je prisutno kanovačko duženje i b) mlađe, u kojem je rečenoga duženja nestalo. Godine služe za simboličku orijentaciju.

4. I štokavske i čakavske prozodijske značajke u dobroj mjeri odgovaraju suprasegmentalijama ostalih baltoslavenskih jezika (litavskoga, latvijskoga, ruskoga, češkoga...). Premda su međusobno veoma različiti, ovi jezici pokazuju sustavne podudarnosti koje su na temelju nekolicine pravila

najvećim dijelom predvidljive, npr.

	litavski	ruski	čakavski	štokavski
N.	<i>galvà</i>	<i>голова́</i>	<i>glāvà</i>	<i>gláva</i>
A.	<i>gálvq</i>	<i>голову</i>	<i>glâvu</i>	<i>glâvu</i>

- **Objašnjenje:** Ruski *знак ударения* u nominativu odgovara čakavskom kratkom silaznom, litavskom gravisu i štokavskom dugom uzlaznom, ako imamo na umu da štokavski uzlazni naglasci potječu sa susljednih slogova. U akuzativu zatičemo drugu vrstu naglasaka u štokavskom koja se opet slaže s čakavskim dugim silaznim, litavskim akutom i ruskim naglaskom. Ovaj se sklonidbeni obrazac u slavenskom zove naglasna paradigma c. Drugi su primjeri iste vrste: N. *zèmlja*, A. *zèmlju*; N. *vòda*, A. *vòdu*.
- **Bilješka:** Prije nego počnemo s analizom sinkronijskih sustava, treba dati kratak pregled praslavenskih prozodema. Za praslavenski dakle rekonstruiramo tri prozodema: akut, cirkumfleks i neoakut. Osim ova tri naglasaka postojala je i distinktivna nenaglašena dužina. Što se cirkumfleksa i neoakuta tiče, razlikujemo dugi i kratki, a akut je mogao biti samo dug jer je slog na koji je padao, a to je mogao biti bilo koji slog praslavenske riječi, po pravilu bio etimološki dug. Kasnije su se odrazi praslavenskog akuta, kratkog cirkumfleksa i kratkog neakuta stopili u hrvatski kratki silazni naglasak, s tom razlikom što kratki silazni postao od kratkog cirkumfleksa preksače na proklitiku dok se druga dva prenose. Praslavenski se dugi cirkumfleks u hrvatskome odrazio kao dugi silazni naglasak, a dugi je neoakut u arhaičnim govorima svih triju dijalekata ostavio trag visoke i ravne (ili uzlazne, opis varira od dijalekta do dijalekta) intonacije koju također nazivamo neakutom. Osim toga, neoakut se dade objasniti povlačenjem naglasaka s unutarnjeg silaznog sloga na prethodni slog. To se zove Ivšićev ili Stangov zakon. S druge strane, ne zna se kakva je bila fonetska slika praslavenskih prozodema. Akut i neoakut se često povezuju s uzlaznom, a cirkumfleks sa silaznom intonacijom. Međutim, cirkumfleks u fonološkom smislu predstavlja odsustvo naglasaka, a akut se uvjerljivo dade povezati s glozaliziranošću. Ovo pitanje potiče snažna travljenja među akcentolozima danas.

5. U praslavenskome pa prema tome i u hrvatskome razlikujemo tri naglasne paradigme: A, B i C. Riječi koje su pretrpjele najviše promjena od Držićeva vremena su u prvom redu riječi n. p. B pa onda oblici n. p. A s naglaskom na nepočetnom slogu osnove i akutirani i dočeto naglašeni oblici n. p. C. Veći dio promjena zbio se uslijed novoštokavskog naglasnog pomaka. Sljedeća tablica pokazuje *prije* i *poslije* pomaka; s lijeve su strane stari oblici (prema Brozović 2005):

sestrà/sèstra	glāvà /gláva
ježìk/jèzik	nāròd/národ
lopàta/lòpata	pītàla/pítala
sestrê/sèstrē	glāvê/glávē
junâk/jùnāk	glāvôm/glávôm
pozlâćen/pòzlāćen	jūrìmo/júrìmo
dobrotà/dobròta	olūjà/olúja
dobrotê/dobròtē	olūjê/olújē

Bilješka: Za praslavenski se obično rekonstruiraju tri naglasne paradigme: *a*, *b* i *c*. Riječi koje pripadaju naglasnoj paradigmi *a* imaju akut na osnovi. Osim toga, akut ostaje nepromijenjen kroz paradigmu, a nerijetko i u tvorbi. Riječi n. p. *b* imaju naglasak na slogu nakon osnove ili neoakut na posljednjem slogu osnove. Imamo li na umu retrakcijsko postanje neoakuta, možemo načelno reći da je naglasak u n. p. *b* zaosnovan. U n. p. *c* naglasak je slobodan: na početku je cirkumfleks, u sredini akut, a može pasti i na dočetni slog riječi. Osim ove tri paradigme moskovska akcentološka škola rekonstruira i četvrtu, n. p. *d*. U ovoj paradigmi se miješaju oblici n. p. *b* i *c*, ali njena rekonstrukcija ostaje upitna kao i njen praslavenski status jer mnogi smatraju da se zapravo radi o sveslavenskoj težnji nekih riječi da prelaze iz n. p. *b* u n. p. *c* nakon praslavenskog razdoblja. Na pitanje podrijetla praslavenskih naglasnih paradigama višekratno se pokušao dati uvjerljiv odgovor. Danas je uglavnom prihvaćena rana teza ruskog akcentologa V. M. Illiča-Svityča da praslavenska n. p. *b* odgovara indoeuropskim baritonama, a n. p. *c* oksitonama. Ova se tvrdnja manje ili više slaže s grčkim i staroindijskim materijalom. Međutim naglasne su paradigme u potpunosti definirane tek po objavi monumentalnog rada Ch. Stanga (1957). Konvencionalno bilježimo sinkronijske odraze praslavenskih paradigama u pojedinim slavenskim jezicima kao A, B, C i eventualno D. U dubrovačkom govoru postoje sve četiri paradigme.

- **Objašnjenje:** Što se tiče tablice koju je osmislio D. Brozović na osnovi prethodnih Ivićevih ispitivanja ne bi li odredio udio novoštokavskog u suvremenom dubrovačkom govoru, prvo treba istaknuti da povlačenje naglasaka postoji u svim hrvatskim dijalektima. U načelu se naglasci miču s desna na lijevo, a u štokavskom obično nastaju uzlazni naglasci, dok u čakavskom nastaje neoakut. U razvitku se novih naglasaka pokazalo da se stari naglasak bolje čuva na srednjem nego na posljednjem slogu. Isto tako, ispostavilo se da se najlakše pomiče stari kratki silazni naglasak, dočim se najupornije zadržava neoakut. Neoakut pak nestaje tako što se stapa s dugim silaznim. Naglasci se u načelu lakše povlače na duljinu nego na kraćinu, a prednaglasna je duljina izvorno postojala samo ispred dočetnoga kratkoga silaznog. Novoštokavsko se povlačenje naglasaka nije zbililo svugdje u isto vrijeme, a u dubrovačkom su se kraju neke staroštokavske značajke dosta dugo zadržale. Rječnici nam mogu dati kakvu-takvu sliku, ali ne raniju od 1728:

	Mikalja 1649.	Della Bella 1728.	Stulli 1806.	AR 1880-1976.	Божанић 2002.
sestra	<i>sestra</i>	<i>sèstra</i>	<i>sestra</i>	<i>sèstra</i>	/
jezik	<i>jazik</i>	<i>jezik</i>	<i>jezik</i>	<i>jèzik</i>	<i>јèзик</i>
lopata	<i>lopata</i>	<i>lopatta</i>	<i>lopatta</i>	<i>lòpata</i>	/
sestre	<i>*sestre</i>	<i>sèstree</i>	<i>sestre</i>	<i>sèstrê</i>	/
junak	<i>junák</i>	<i>junâk</i>	<i>junāh</i>	<i>jùnāk</i>	/
pozlaćen	<i>pozlachjen</i>	<i>pozlaachjen</i>	<i>pozlātjen</i>	<i>pòzlāćen</i>	/
dobrota	<i>dobrota</i>	<i>dobrotta</i>	<i>dobròta</i>	<i>dobròta</i>	/
dobrote	<i>*dobrote</i>	<i>dobrottee</i>	<i>dobròte</i>	<i>dobròtê</i>	/
glava	<i>glava</i>	<i>glâva</i>	<i>glāva</i>	<i>gláva</i>	<i>гáлва</i>
narod	<i>narod</i>	<i>nârod</i>	<i>naròd</i>	<i>národ</i>	/
pitata	/	<i>*pitalla</i>	<i>*pitalla</i>	<i>pítala</i>	<i>*пítала</i>
glave	<i>*glave</i>	<i>glâvee</i>	<i>glāve</i>	<i>glávê</i>	<i>гáлве</i>
glavom	<i>*glavom</i>	<i>*glâvom</i>	<i>*glāvom</i>	<i>glávôm</i>	<i>*гáлѡм</i>

jurimo	/	/	/	júrīmo	/
oluja	/	/	/	olúja	/
oluje	/	/	/	olújê	/

6. Naglasni sustav u Dubrovniku prema razdobljima:

■ Klasično doba (1835–2008):

	Jedini slog	Prvi slog	Srednji slog	Posljednji slog
“	+	+	-	-
˘	+	+	-	-
˘”	-	+	+	-
˘	-	+	+	-

Primjeri: *màk, svèkar; dôm, G. mrâva; g. çr̃vā, G. živóta; kúkolj, g. gradóvā.*

- U sustavu postoje četiri prozodema, jedan aloton i zanaglasna duljina. Distribucija silaznih naglasaka je novoštokavska, a uzlazni su naglasci, uz neke iznimke, u pravilu dvoslogi, kao i inače. Za starije je klasično razdoblje karakterističan nestanak neoakuta koji se stopio s dugim silaznim. Osim toga upečatljive su i sinkronijske transformacije koje su eliminirale kratki uzlazni, a to su alotoneza kratkog uzlaznog na srednjim slogovima i zamjena kratkog uzlaznog dugim uzlaznim na prvom slogu. Obje se tranforacije zbivaju samo ako je susljedni slog kratak, tj. ako je stari kratki silazni čijim povlačenjem nastaje kratki uzlazni postao od starog akuta ili kratkog neoakuta. Nasuprot, za mlađe je razdoblje karakteristična stabilizacija kratkog uzlaznog naglasaka. Na taj je način kanovačkog duženja nestalo.

■ 1. ili pretklasično razdoblje (–1835):

	Jedini slog	Prvi slog		Srednji slog	Posljednji slog	
		dvoslož.	višeslož.		zatvoren	otvoren
“	+	+	+	+	+	-
˘	+	+	+	+	+	-
˘	-	+	-	*+	-	-
˘	-	+	-	+	-	-
˘	+	+	+	+	+	-

Primjeri: *màk, svèkar, G. kàmena, G. jezika, unùk; dôm, G. mrâva, G. tâbora, Dubrôvnik, bodâč; çr̃vā, G. živóta; kúkolj, g. gradóvā; br̃oj, dābar, tr̃esao, zlamēnje, rukāv.*

- **Objašnjenje:** U sustavu postoji pet prozodema, zanaglasna i prednaglasna dužina. Glavna je razlika između klasičnog i pretklasičnog sustava distribucija starih silaznih naglasaka na srednjim i posljednjim slogovima. U Della Bellino se vrijeme silazni naglasci čuvaju samo u zatvorenom posljednjem slogu, iako ne uvijek. Kratki silazni, primjerice, nalazimo u imenicama o-osnovâ n. p. A, ali ne i u n. p. B gdje se bio pomaknuo zbog interparadigmatske analogije. Najupornije je svoju distribuciju čuvao neoakut. Povodeći

se za povlačenjem s krajnjih slogova, novoštokavski bismo pomak mogli nazvati i baritonezom (pri čemu podrazumijevamo povlačenje naglaska sa posljednjeg sloga na srednji) da istim procesom nisu bili zahvaćeni i silazni naglasci na srednjim slogovima, koji su se doduše održali duže od onih u posljednjim slogovima i neće se pomaknuti još u Della Bellino vrijeme. Glavna inovacija u sustavu su uzlazni naglasci koji su isprva nastali na prvim ili srednjim slogovima starih akutiranih oksitona.

7. Prije naglasnog pomaka postojali su samo stari silazni naglasci i nenaglašena dužina. Osim toga, postojao je i neoakut koji je također postao povlačenjem naglaska, ali mnogo prije onog neoštokavskog. Distribucija ovih naglasaka je bila neograničena, a uzlaznih naglasaka nije bilo. Prema tome, staroštokavski i konzervativni čakavski govori imaju identičan tronaglasni sustav:

	Jedini slog	Prvi slog	Srednji slog	Posljednji slog
˘	+	+	+	+
˙	+	+	+	+
ˋ	-	-	-	-
ˊ	-	-	-	-
˜	+	+	+	+

Primjeri: *màk, svèkar, G. jezìka, unùk; dôm, G. mrâva, Dubrôvnik, onô; brôj, dâbar, zlamênje, rukāv.*

NAGLASNI SUSTAV MARINA DRŽIĆA

8. Uzevši u obzir sve što smo do sada rekli, za jezik Marina Držića bez muke možemo pretpostaviti ovakav naglasni sustav:

	Jedini slog	Prvi slog		Srednji slog	Posljednji slog	
		dvoslož.	višeslož.		zatvoren	otvoren
˘	+	+	+	+	+/-	-
˙	+	+	+	+	+	+
ˋ	-	*+	-	*+	-	-
ˊ	-	+	-	+	-	-
˜	+	+	+	+	+	+

Primjeri: *màk, svèkar, G. kâmena, G. jezìka, unùk; dôm, G. mrâva, G. tâbora, Dubrôvnik, bodâč, onô; žena > žĚna, G. živôta > živôta; kúkolj, g. gradôvâ; brôj, dâbar, trĚsao, zlamênje, rukāv, juhĚ.*

Objašnjenje: Sustav ima pet prozodema i zanaglasnu dužinu. Dugi silazni naglasak i neoakut ponašaju se prema staroštokavskim pravilima – distribucija im je neograničena, a oni su međusobno razlikuju u svim položajima. Jedini naglasak koji podliježe novoštokavskom pomaku je kratki silazni na posljednjem slogu. On se povlači u dva vala: prvo na duljinu, a onda na kraćinu. U prvom valu nastaje dugi uzlazni naglasak. Nakon toga, u drugom valu, nastaje problematični kratki uzlazni naglasak. Povukavši se na srednji slog, novonastali kratki uzlazni nastavlja svoj razvoj i polako se akustički stapa s kratkim silaznim

koji se još neće pomaknuti sa srednjeg sloga. S druge strane, kratki se uzlazni na prvom slogu duži kanovačkim duženjem i stapa s dugim uzlaznim koji je nastao u prvom valu. U trećem se valu stari kratki silazni pomiče sa posljednjeg zatvorenog sloga na prednaglasnu dužinu i tako nastaje novi sloj dugih uzlaznih naglasaka koji pomaže u asimilaciji kratkog uzlaznog. U četvrtom se valu dugi silazni povlači s posljednjega otvorenog sloga čim, između ostaloga, nastaje novi sloj uzlaznih naglasaka. Tako dolazimo do sustava koji je 1728., gotovo 200 godina nakon Držića, opisao Della Bella.

9. Relativna kronologija:

Krećemo od sustava triju naglasaka s prednaglasnom dužinom. Prvi se pomiče kratki silazni sa posljednjeg sloga, a kako se naglasak lakše povlači na dužinu nego na kraćinu, slijedi da je pomak na dugu penultimu stariji od pomaka na kratku penultimu. Drugim riječima, u prvom je mahu nastao dugi uzlazni naglasak. Na ovaj je način sustav u dvosložnim riječima s dva silazna naglasaka, jednim uzlaznim (ako neoakut tako shvatimo) i prednaglasnom dužinom postao sustav s dva silazna i dva uzlazna naglasaka. Dužine u novom sustavu nije bilo. Ona je postojala u sustavu višesložnih riječi na penultimi i, tek rezidualno, na antepenultimi.

U sljedećem se valu kratki silazni pomaknuo s otvorene penultime. Na ovaj je način nastao još jedan uzlazni naglasak. U simetričnom sustavu s dva uzlazna i dva silazna naglasaka, treći je uzlazni očito bio višak. Iz toga je razloga u dvosložnim riječima zamijenjen dugim uzlaznim, a u višesložnim kratkim silaznim. Obje su metatonije razumljive uzmemo li da je kratki silazni akustički najbliži kratkom uzlaznom od svih naglasaka koji se tada pojavljuju na srednjem slogu (dugi silazni, neoakut). Međutim, u prvom je slogu novi kratki uzlazni zamijenjen dugim uzlaznim. To nesumnjivo pokazuje da je pomak u dvosložnim riječima stariji od pomaka u višesložnim riječima, jer bismo u suprotnom očekivali dugi uzlazni i na srednjim slogovima.

Pomak na srednje slogove višesložnih riječi upravo je bio sljedeći korak novoštokavskoga pomaka. Na ovaj je način dužine i u pravom smislu riječi gotovo nestalo. Sustav je bio stabilan i semetričan: dva silazna i dva uzlazna naglasaka bez dužina. Dužina je bila ostala samo marginalno skućena na antepenultimi.

Sljedeća je promjena srušila prethodni sustav, a zbila se kada se dugi silazni i/ili neoakut povukao s posljednjega otvorenog sloga. Promjena se vjerojatno prvo zbila u dvosložnim, a onda u višesložnim riječima, a neoakut je mogao prethodno metatonirati u dugi silazni. Na ovaj je način nastao novi sloj kratkog uzlaznog naglasaka i zanaglasna dužina. Stari sustav nije našao načina da se odupre ovim inovacijama – sada je u sustavu bilo dva silazna, tri uzlazna naglasaka te zanaglasna i prednaglasna dužina marginalno na antepenultimi.

Kada je, u sljedećem valu, pomaknut stari silazni sa zatvorenoga posljednjega sloga nastao je još jedan sloj kratkoga uzlaznog koji je počeo rušiti i na koncu srušio kanovački produžene oblike. Vjerojatno je u istom mahu nestalo dugoga silaznog i/ili neoakuta sa posljednjih zatvorenih slogova. U isto je vrijeme u dugi silazni metatonirao i neoakut na jedinom slogu.

U ovom je momentu neoakut ograničen na prvi i srednji slog, a distribucija zanaglasne dužine je višestruko porasla. Međutim, novi je sloj kratkog uzlaznog na srednjem slogu lako asimiliran sa starim kratkim silaznim koji se još nije bio pomaknuo s toga sloga.

Upravo je prednaglasna dužina na antepenultimi prva potakla kratki silazni naglasak da se sa srednjeg sloga pomakne slog unatrag. Nakon što se kratki silazni pomaknuo, težnja sistema da eliminiira prednaglasnu dužinu je udovoljena.

U sljedećem je koraku sa srednjeg sloga pomaknut dugi silazni/i ili neoakut. Neoakuta je tako gotovo u potpunosti nestalo pa je to valjda okinulo i metatoniju neoakuta na prvom slogu gdje je inače

bio dosta rijedak.

Na ovaj je način sustav primio sve odlike novoštokavskog dijalekta, ako izuzmemo alotonezu koja se još uporno drži. Fazama pomaka možemo dati i neka arbitrarna imena i simbolički ga prikazati ovako:

a) Prva baritoneza :

1. $\cdot\bar{v}\cdot\check{v} > \cdot\acute{v}\cdot v$
2. $\cdot\bar{v}\cdot\check{v}\cdot > \cdot\acute{v}\cdot v\cdot$
3. $\cdot v\cdot\check{v} > \cdot\grave{v}\cdot v >> \cdot\acute{v}\cdot v^2$
4. $\cdot v\cdot v\cdot\check{v} > \cdot v\cdot\grave{v}\cdot v >> \cdot v\cdot\check{v}\cdot v^2$
5. $\cdot v\cdot\bar{v}\cdot\check{v} > \cdot v\cdot\acute{v}\cdot v$
6. $\cdot v\cdot\bar{v}\cdot\check{v}\cdot > \cdot v\cdot\acute{v}\cdot v\cdot$

c) Druga baritoneza (– 1728):

6. $\cdot v\cdot\hat{v} > \cdot\grave{v}\cdot\bar{v}$
7. $\cdot v\cdot\check{v} > \cdot v\cdot\hat{v}^2 > \cdot\grave{v}\cdot\bar{v}^2$
8. $\cdot v\cdot v\cdot\hat{v} > \cdot v\cdot\grave{v}\cdot\bar{v}$
9. $\cdot v\cdot v\cdot\check{v} > \cdot v\cdot v\cdot\hat{v}^2 > \cdot v\cdot\grave{v}\cdot\bar{v}^2$

d) Treća baritoneza:

10. $\cdot v\cdot\check{v}\cdot > \cdot\grave{v}\cdot v\cdot^2$
11. $\cdot v\cdot v\cdot\check{v}\cdot > \cdot v\cdot\grave{v}\cdot v\cdot >> \cdot v\cdot\check{v}\cdot v\cdot$
12. $\cdot v\cdot\hat{v}\cdot > \cdot\grave{v}\cdot\bar{v}\cdot$
13. $\cdot v\cdot\check{v}\cdot > \cdot v\cdot\hat{v}\cdot^2 > \cdot\grave{v}\cdot\bar{v}\cdot^2$
14. $\cdot\check{v}\cdot > \cdot\hat{v}\cdot^2$

e) Proparoksitoneza (~ 1835):

15. $\cdot\check{v}\cdot\check{v}\cdot v(\cdot) > \cdot\grave{v}\cdot v\cdot v(\cdot), \cdot\acute{v}\cdot v\cdot v(\cdot)$
16. $\cdot v\cdot\hat{v}\cdot v\cdot > \cdot\grave{v}\cdot\bar{v}\cdot v\cdot$
17. $\cdot v\cdot\check{v}\cdot v\cdot > \cdot v\cdot\hat{v}\cdot v\cdot^2 > \cdot\grave{v}\cdot\bar{v}\cdot v\cdot^2$
18. $\cdot\check{v}\cdot v\cdot > \cdot\hat{v}\cdot v\cdot^2$

f) Nestanak kanovačkog duljenja (~ 1914):

19. $\cdot\acute{v}\cdot v^2 > \cdot\grave{v}\cdot v^3$

BIBLIOGRAFIJA

1. OPISI DUBROVAČKOGA DIJALEKTA

- Brbora-Majstorović, Sanja. 1999. **O dubrovačkim obilježjima Vojnovićeva jezika.** *Dubrovnik* 10, 42–52.
- Brabec, Ivan. 1960. **Die Mundart von Dubrovnik.** *Die Welt der Slaven* 5, 45–61.
- Budmani, Pero. 1883. **Dubrovački dijalekt, kako se sada govori.** *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 65, 155–179.
- Laznibat, Velimir. 1988. **Dubrovački i bosanski govor.** *Most* 15, 71–72, 81–84.
- Laznibat, Velimir. 1996. **Govor Dubrovnika u 17. i 18. stoljeću.** Mostar:
- Ligorio, Orsat. (uskoro). **Izgovor glasa o u dubrovačkom govoru.** *Filologija.*
- Lisac, Josip. 2001. **Dijalektalne značajke dubrovačkoga područja.** *Dubrovnik* 12, 214–219.
- Rešetar, Milan. 1941. **Glavne osobine Gundulićeva jezika.** Zagreb.
- Rešetar, Milan. 1951. **Najstariji dubrovački govor.** *Glas SAN* 201, 1–47.

2. STUDIJE I OSTALO

- Berk, C. A. van den. 1959. **Y a-t-il un substrat čakavien dans le dialecte de Dubrovnik? Contribution à l'histoire de la langue Serbo-croate.** Utrecht: Mouton & Co.
- Brozović, Dalibor. 1970. **O Makarskom primorju kao jednom od središta jezičnohistorijske i dijalekatske konvergencije.** *Makarski zbornik* 1, 381–405.
- Brozović, Dalibor. 1992. **O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike.** *Dubrovnik* 3, 216–324.
- Brozović, Dalibor. 1996. **O problemu ijekavskočakavskog (istočnobosanskog) dijalekta.** *Hrvatski dijalektološki zbornik* 2, 123–125.
- Rešetar, Milan. 1890. **»Čakavština« u Dubrovniku.** *Nova Zeta* 2, 402–413.
- Rešetar, Milan. 1891. **I opet o »čakavštini« uopće i napose o »čakavštini« u Dubrovniku.** *Nova Zeta* 3, 2–7.
- Rešetar, Milan. 1907. **Der štokavische Dialekt: mit zwei karten.** Beč.
- Rešetar, Milan. 1952. **Najstarija dubrovačka proza.** Beograd.

3. DUBROVAČKI NAGLASAK

- Brozović, Dalibor. 2005. **Dva moguća fonološka tumačenja prozodijskoga sustava u cavtatskome govoru.** *Croatica et Slavica Iadertina* 1, 19–30.
- Finka, Božidar. 1977. **Stjepan Ivšić o današnjoj dubrovačkoj akcentuaciji.** *Filologija* 4, 221–222.
- Friedrichs, A. 1973. **Das Akzentsystem bei Della Bella – ein Beitrag zur Serbokroatischen Dialektologie.** Amsterdam: Verlag Adolf M. Hakkert.
- Ligorio, Orsat. 2007. **The Accent system in Present-day Dubrovnik.** IWoBA III (Leiden) proceedings.
- Ligorio, Orsat. 2008. **Accent in Ardelio Della Bella's Dizionario.** IWoBA IV (Scheibbs) proceedings.
- Lukežić, I. 1991. **Prilog čitanju Della Bellinih znakova za akcente.** *Filologija* 19, 13–22.
- Matasović, Ranko. 2005. **On the accentuation of the earliest Latin and Romance loanwords in Slavic.** IWoBA 1 proceedings.
- Rešetar, Milan. 1935. **Les changements d'accent en serbo-croate: Adjectifs et pronoms.** Institut d'Etudes slaves, Paris.

4. SLAVENSKI NAGLASAK

- Dybo, Vladimir A. 1981. *Славянская акцентология. Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском*. Moskva: Izdatel'stvo »Nauka«.
- Dybo V. A.–Zamjatina, G. I.–Nikolaev, S. L. 1990. *Основы славянской акцентологии*. Moskva: Izdatel'stvo »Nauka«.
- Illič-Svityč, Vladimir M. 1963. *Именная акцентуация в балтийском и славянском*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Ivšić, Stjepan. 1911. **Prilog za slavenski akcenat**. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 187, 133–208.
- Kortlandt, Frederik H.H. 1975. *Slavic Accentuation. A Study in Relative Chronology*. Lisse: The Peter de Ridder Press.
- Kortlandt, Frederik H.H. 2005, **From Serbo-Croatian to Indo-European**, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 51, 113–130.
- Stang, Christian S. 1957. *Slavonic accentuation*. Oslo: I kommisjon hos H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).

5. HRVATSKI NAGLASAK – KRATKI IZBOR

- Belić, Aleksandar. 1909, **Замѣтки по чакавскимъ говорамъ**, *Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ* 2, 181–266.
- Ivšić, Stjepan. 1913. **Današnji posavski govor**, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 196, 124–254; 197, 9–138 .
- Kapović, Mate. 2006. **Nove duljine u hrvatskom jeziku (nakon općeslavenskog razdoblja)**. *Filologija* 44, 51–62.
- Kapović, Mate. *uskoro. Razvoj hrvatske akcentuacije*. *Filologija*.
- Langston, Keith. 2006. **Čakavian Prosody. The Accentual Patterns of the Čakavian Dialects of Croatian**. Indiana: Bloomington.
- Rešetar, Milan. 1900. *Die serbokroatische Betonung Südwestlicher Mundarten*, Wien.

6. LEKSIKOGRAFIJA

- Bojanić, M. - Trivunac, R. **Рјечник дубровачког говора**. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Institut za srpski jezik.
- Brbora-Majstorović, Sanja. 1998. **Nacrt za dubrovački rječnik**. *Filologija* 30-31, 179–184.
- Della Bella, Ardelio. 1728. **Dizionario italiano, latino, illirico, cui si permettono alcuni avvertimenti per iscrivere, e con facilità maggiore leggere le voci illiriche, scritte con caratteri italiani, ed anche una breve grammatica per apprendere con proprietà la lingua illirica**. Venezia: Presso Cristoforo Zanne.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1935. **Српски рјечник истумачен нјемачкијем и латинскијем рјечима**. Beograd: Štamparija Kraljevine Jugoslavije.
- Ligorio, Orsat. **Prirepci nekim dalmatskim etimologijama**. *Dubrovnik* 4, 118-127.
- Ligorio, Orsat. **Razvitak dalmatskih glasova**. *Dubrovnik* 4, 319-331 .
- Ligorio, Orsat. **Rječnik slavenskih riječi u dubrovačkom dijalektu s romanskim i indoeuropskim kazalom**. (u izradi).
- Mikalja, J. 1649. **Blago jezika slovinskoga illi Slovnik: u komu izgorarajuse rjeci slovinske latinski i**

diacki. Laureti: Apud Paulum et Io. Baptistam Seraphinum.

Stulli, J. (1985–1987). **Joakima Stulli Dubrocsanina Rjecsosloxje u Dubrovniku MDCCCVI: u komu donosuse upotrebljenja, urednia, mucsnia istieh jezika krasnoslovja nacsini, izgovananja i prorjecsja.** (reprint). München: O. Sagner

Wrocławska, E. (1978). **Słowotwórstwo rzeczowników w dialekcie dubrownickim.** *Studia linguistica Polono-Iugoslavica*, 7–18.

Zore, Luko. 1895. **Дубровачке туђинке.** Beograd.

7. MARIN DRŽIĆ

Berk, C. A. van den. 1955. **Marin Držić-en de letterkunde van Dubrovnik: openbare les uitgesproken bij de aavaarding van het privaat-docentschap in de zuid-slavische talen en letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht op Maandag 25 April 1955.** Utrecht: S'Gravenhage–Mouton & Co.

Bogišić, Rafo. 1945. **Gdje je Marin Držić.** *Republika* 55, 109–132.

Bogišić, Rafo. 1995. **Marin Držić sam na putu.** Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Rešetar, Milan. 1934. **Jezik Marina Držića.** *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 248, 99–240.

Rešetar, Milan. s. a., **Die Bezeichnung der Quantität in den Werken des Marin Držić,** *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 233.